

RESPONSIIVISUUDEN EDELLEEN SALATTU TAUSTA¹

Erkki Berndtson

On aina vaarallista yrittää arvioida keskeneräistä työtä. Lisäksi laajan ja tuotteliaan tutkimusprojektin arvioiminen pitäytyen pääasiassa yhteen esitelmään tuo mukanaan varmasti vaaratekijöitä. Koska kuitenkin *Anckarin* esitelmä varsin hyvin kiteyttää RESPO-projektin teoreettiset lähtökohdat, eivätkä muut projektin jäsenet juuri ole eritelleet *koko* projektin taustalla olevia teoreettisia lähtökohtia, projektin arvioimista käyttäen lähtökohtana *Anckarin* esitelmää voitaneen pitää tietyn varauksin oikeutettuna, varsinkin jos tässä yhteydessä ei niinkään esitetä projektia kohtaan sisäistä kritiikkiä (kritiikkiä substantiaalisia kysymyksiä ja tutkimusten loogista rakennetta kohtaan), vaan tyydytään eräänlaiseen ulkoiseen kritiikkiin, tuomaan esiin projektin omien lähtökohtien kannalta tärkeitä ongelma-alueita, joita projekti ei joko ole käsitellyt lainkaan tai on käsitellyt vain puutteellisesti. Väitän, että tällaisia alueita on ainakin kolme: puutteellinen valtioteoria, epämääräinen luokka-analyysi ja puuttuva tarveteoria.

Ensimmäisen puutteen osalta voidaan viitata vaikkapa vanhaan *Friedrich Engelsiin*, joka aikoinaan kirjoitti:

»Vanhan käsityksen mukaan, jonka myös Hegel hyväksyi, oli valtio määräävä, kansalaisyhteiskunta sen määräämä aines. Ulkonäkö vastaa tätä. Samoin kuin yksityisen ihmisen tekojen kaikki liikkeellepanemat voimat kulkevat hänen aivojensa kautta, samoin kuin niiden täytyy muuttua hänen tahtonsa vaikuttimiksi, jotta hän ryhtyisi toimimaan, niin täytyy myös kansalaisyhteiskunnan kaikkien tarpeiden — yhdenentekevää, mikä luokka on juuri silloin vallassa — kulkea valtion tahdon lävitse, jotta ne lakien muodossa saavuttaisivat yleisen pätevyuden. Tämä on asian muodollinen puoli mikä on itsestään selvää. Kysymys on vain siitä, mikä sisältö tällä ainoastaan muodollisella — yksityisen niinkuin valtionkin — tahdolla on, ja mistä tämä sisältö tulee, miksi tahdotaan juuri tätä eikä mitään muuta. Ja tätä kysyessämme havaitsemme, että nykyajan historiassa valtion tahdon määräävät suurin piirtein kansalaisyhteiskunnan vaihtelevat tarpeet, tämän tai tuon luokan ylivalta, viime kädessä tuotantovoimien ja vaihtosuhteiden kehitys.»²

Kysymys, miksi tahdotaan juuri tätä eikä mitään muuta (tai miksi valtiontahto on sellainen kuin se on), asettaa juuri ongelmaksi RESPO:n käsityksen valtiosta. Tuota kysymystä ei näet edes esitetä. Tuntuu siltä, että projektin taustalla on suurelta osin implisiittisenä klassisen liberalismiin valtiokäsitys. Tätä ei kuitenkaan katsota tarpeelliseksi problematisoida, vaan se puetaan tieteellisemmältä näyttävään eastonilaisen poliittisen järjestelmän muotoon.³ Tästä seuraa muun muassa, ettei RESPOlla ole teoreettista käsitystä historiallisesti

spesifin porvarillisen valtion muodosta eikä funktioista. *Eastonille*han kysymys ei ole valtiosta, vaan abstraktista arvojen auktoritatiivisesta allokaatiosta yhteiskunnalle.⁴ Nämä ovat luonnollisesti osittain itse *Eastonin* ongelmia, muttei tee niitä yhtään vähäisemmiksi RESPO-projektillekaan. Projektissa on kyllä kartoitettu empiirisesti valtion tehtäviä, mutta pelkkä empiirinen kartoitus ei vielä kerro paljoakaan valtion yleisistä funktioista, kuten *Max Weber* jo aikoinaan korosti.⁵

Eastonilaisella poliittisen järjestelmän käsitteellä lienee osuutensa myös RESPO:n toiseen puutteeseen, epämääräiseen luokka-analyysiin. Arvojen auktoritatiivinen allokaatio ei ole tarkoitettu millekään tietylle yhteiskunnan ryhmälle, vaan yhteiskunnalle yleensä.⁶ Kun taustalla on liberalistinen käsitys valtiosta, jossa demokraattisen päätöksenteon päämääränä on tuottaa yhteiskunnan jäsenten toiveille ja haluille perustuvia päätöksiä, ei olekaan ihme, että nykyisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa keskeiseksi kysymyksenasetteluksi muodostuu hallitsijoiden ja hallittavien välinen suhde edustuksellisessa demokratiassa, jossa eliitin ja massan välisen vastakohtaisuuden nähdään kasvavan.

Toisaalta ei voida kieltää, etteikö varsinkin RESPO:n ensimmäisissä teoreettisissa julkaisuissa ole hahmoteltu myös yhteiskunnallisten ryhmien ja organisaatioiden paikkaa poliittisessa prosessissa.⁷ Ongelmana on vain se, ettei missään kovin tarkkaan spesifioida minkälaisista yhteiskunnallisista ryhmistä on kyse. Konkreettisen tutkimuksen puolueet ja taloudelliset etujärjestöt eivät juuri auta teoreettisesti eteenpäin. Sivumennen sanoen, tässä suhteessa RESPO poikkeaa selvästi esim. DETAsta, joka perusti analyysinsä suurelta osin yhteiskunnan luokka- ja sektorijakoon.⁸

Luokka-analyysin puuttumisella vuorostaan lienee osasyynsä RESPO:n kolmanteen laiminlyöntiin, puuttuvaan tarveanalyysiin. Edellä esitetty valtiontahdon ongelma voidaan näet viedä myös yksilötasolle. Kun *Anckar* esitelmässään puhuu kansalaisten halusta ja vaatimuksista, voidaan jälleen kysyä, miksi tahdotaan juuri tätä eikä mitään muuta? Kysymys voidaan tietenkin jälleen rajata ulos ongelmanasettelusta, muttei rajaus tee kuitenkaan olemattomaksi ongelmaa erilaisten preferenssien synnystä. Jos oletetaan, että eräs mahdollinen responsiivisuuden määritelmä on, että ihmiset saavat mitä haluavat, luulisi olevan olennaista kysyä juuri, miksi he haluavat mitä haluavat. Varsinkin jos *Anckarin* tapaan yksioikoisesti käsitteitä sekoittavana hylätään responsiivisuuden määritelmä, joka viittaa kansalaisten objektiiviseen etuun. Objektiivinen etu ei tietenkään ole mikään autuaaksi tekevä käsite, muttei sitä voi kuitenkaan hylätä yhtä köykäisin perustein, kuin mitä *Anckar* tekee. Juuri tämän ongelman käsittely ja ratkaisu vaatisi tarveanalyysia.

Edellä esitetyn perusteella tuntuu siltä, että kun *Anckar* syyttää esitelmässään eräitä tutkijoita eräänlaisesta normatiivisesta dualismista, sama syytös voidaan esittää myös RESPOa vastaan. Responsiivisuus-käsitettä on haluttu käyttää tilanteessa jossa ei ole haluttu asettaa kyseenalaiseksi edustuksellista demokratiaa, samaan aikaan kun ei ole haluttu olla käyttämättä hyvältä kuulostavaa responsiivisuuden käsitettä.

Nyt esitetyllä RESPOn teoreettisen ja ideologisen taustan hahmottelulla ei ole tarkoitus kiistää projektin merkitystä suomalaisessa politiikan tutkimuksessa. Se jatkaa niitä hyödyllisiä konkreettisia kysymyksenasetteluja, jotka DETA aloitti. Suomalaista politiikan tutkimusta vaivaa edelleen konkreettisen tutkimuksen vähäisyys. Erilaisia teoreettisia suuntauksia *pelkästään* esitteleviä kirjoituksia on edelleen liikaa, vaikka niihin, kuten eräisiin yleisiin itkuvirsiin tutkimuksen huonosta tasosta, ei pitäisi tällä hetkellä olla aihetta. Sen sijaan tarvitaan teoreettisen ja konkreettisen tutkimuksen yhdistämistä.

Kun RESPOn suurin merkitys on juuri konkreettisen tutkimuksen puolella, en malta olla puuttumatta lopuksi sen teoreettisiin käsiteanalyysiin ja esittäjästä myös eräänlaista sisäistä kritiikkiä Anckarin esitelmää vastaan. Suoritetut käsiteanalyysit tuntuvat näet jotenkin keinotekoisilta. Kaikesta responsiivisuuden käsitteen tarkastelusta huolimatta ihmetyttää, että esim. sellainen yhteiskuntatieteissä paljon keskustelua herättänyt ongelma kuin Arrow'n paradoksi ei ole muodostunut RESPOLle miksikään ongelmaksi.⁹

Käsiteanalyysin keinotekoisuus paljastuu selvimmin Anckarin esitelmän lopun ratkaisussa. Ratkaisuhan responsiivisuuden tutkimiselle on loppujen lopuksi se, että tutkimus keskittyy ongelmiin, jotka potentiaalisesti muodostavat esteen responsiivisuuden olemassaololle ja kasvulle. Tämä on kuitenkin pseudoratkaisu, sillä voidaan kysyä, miten ongelmat voidaan määritellä jos ei vielääkään olla varmoja liittyvätkö ne haluihin vai vaatimuksiin. Esitelmän lopun nelikenttä muodostuu kauniiksi projektin eri jäsenten yksityisten intressien kokonaisuudeksi, mutta nelikentän logiikka tuskin on kestävä.

Tuntuu siltä, että yleensäkin RESPOn ongelma, ei pelkästään Anckarin esitelmän, on se, ettei lähdetä reilusti liikkeelle tutkittavista ilmiöistä (areenat, diffuusio, korporatismi, suunnittelu jne.), vaan halutaan kaunistaa tutkimusta osittain turhalla käsiteanalyysillä. Kun kommenttini alussa lainasin Friedrich Engelsiä, lienee sopivaa tähän loppuun ottaa lainaus eräästä *Karl Marxin* kirjeestä Engelsille. Marx näet kirjoitti:

»Vain asettamalla vastakkaisten opinkaavojen sijaan vastakkaiset tosiseikat ja ne reaaliset vastakohdat, jotka muodostavat opinkaavojen salatun taustan, voidaan kansantaloustiede muuttaa positiiviseksi tieteeksi.»¹⁰

Tässä olisi ohje myös responsiivisuuden käsitteen pohtimiselle. Jos edellä olevassa sitaatissa opinkaavojen tilalle pantaisiin esim. »responsiivisuuden käsitteet» ja kansantaloustieteen tilalle vaikka »politiikan tutkimus», niin tällä lailla tutkimus voisi olla todella sekä teoreettista että konkreettista. Nyt tuntuu siltä, että RESPOn käsiteanalyysit eivät juuri tule yllätyksiä tarjoamaan.

LÄHDEVIITTEET

¹ Kirjoitus on stilisoitu versio allekirjoittaneen esittämästä suullisesta kommentista Dag Anckarin esitelmään »*Responsivitet — om begreppet, företeelsen och forskningsområdet*» Tampereella 10.1.1980. Kyseinen esitelmä ja kommentti esitettiin politiikan tutkimuksen XII neuvottelupäivillä, Tampere 9.—10.1.1980.

² Friedrich Engels, *Ludwig Feuerbach ja klassillisen saksalaisen filosofian loppu*, Pori 1955, s. 43—44.

³ Eastonin poliittisen järjestelmän käsitteen ja klassisen liberalismien välistä suhdetta on pyrkinyt todistelemaan mm. J. S. Sorzano. Ks. J. S. Sorzano, David Easton and the Invisible Hand, *The American Political Science Review* 1/1975.

⁴ Eastonin suorittama valtio-käsitteen kritiikki löytyy teoksesta David Easton, *The Political System. An Inquiry into the State of Political Science*, Second edition, New York 1971, s. 106—115.

⁵ Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft* (Studienausgabe), Köln—Berlin 1964, s. 1042.

⁶ Ks. esim. Easton, mt., s. 134.

⁷ Ks. esim. Dag Anckar, Lagstiftning, transformation, responsivitet. Skisser kring ett forskningsprogram, *Meddelanden från stiftelsen för Åbo Akademi forskningsinstitut*, nr. 16, Åbo 1977, s. 22.

⁸ Ks. varsinkin DETAn loppuraportti, Ilkka Heiskanen, Julkinen, kollektiivinen ja markkinaperusteinen. Suomalaisen yhteiskunnan hallintajärjestelmien ja julkisen päätöksenteon ja hallinnon kehitys ja kehittäminen 1960- ja 1970-luvuilla, *DETA 31*, Helsinki 1977, s. 58—64.

⁹ Tässä suhteessa RESPO voisi tutustua esim. teokseen J. P. Roos, *Welfare Theory and Social Policy. A Study in Policy Science*, Helsinki 1973, jonka ongelmanasettelu sivuaa RESPO:n ongelmanasettelua. Roosin mm. tarveteorioista lähtevä, Arrow'n paradoksia keskeisesti käsittelevä tutkimus päättyy aivan toisenlaiseen yhteiskunnallisen toiminnan malliin, jonka RESPO on omaksunut. Tässä olisi haastetta RESPOlle.

¹⁰ Karl Marx, kirje Engelsille 10.10.1868, teoksessa Marx-Engels, *Kirjeitä*, Moskova 1976, s. 212.